

האם מלך ובעלי שררה נדרשים להיות חפים מפגם בייחוסם?

א. על מלך להיות מיוחס לעם ישראל

ישנה הלכה בסיסית ברמב"ם בהלכות מלכים:

אין מעמידין מלך¹ מקהל גרים אפילו אחר כמה דורות עד שתהא אמו מישראל. שנאמר 'לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא' (דברים יז טו). ולא למלכות בלבד אלא לכל שררות שבישראל. מכאן שיש איסור מהתורה למנות מלך שיש פגם בייחוסו אם בא מ'קהל גרים', ואדם שהוא מצאצאי גרים בלבד, שאפילו אמו אינה מישראל, אין מעמידים אותו למלוכה.²

ב. בתוספתא מובאת מעלה נוספת: 'נשוי לכהונה!'

אלא שבתוספתא (סנהדרין פ"ד ה"ו) מובא שנדרשת מעלה נוספת למלוכה, הדורשת ביאור: 'נשוי לכהונה'. ואלו דברי התוספתא לפי גרסת מהדורת ש"ס וילנא: 'אין מעמידין מלך בחוץ לארץ. אין מעמידין מלך בארץ ישראל, אלא אם כן היה נשוי לכהונה'. ובמהדורת צוקרמנדל שם, הגרסה שונה מעט: 'אין מעמידין מלך בחוצה לארץ. אין מעמידין מלך אלא אם כן היה נשוי לכהונה'. ויש להבין מהו 'נשוי' (או נשואי) לכהונה, שלפי התוספתא הוא תנאי למינוי אדם למלוכה. ועוד, כיצד זה לא צוינה דרישה זו, הלכה למעשה, בפסיקתו ההלכתית של הרמב"ם במשנה תורה?

כבר בראשית הדברים, יש להבהיר שבוודאי אין הכוונה למשמעותן הפשוטה של המילים – שאין מעמידין למלוכה מי שאינו ראוי לשאת כהנת, שהרי גמרא ערוכה היא שאין שום מגבלת נישואין ייחודית על בת כהן שאין בכל בת ישראל. בגמרא (קידושין עב ע"ב) נאמר: 'אחד גר אחד עבד משוחרר וחלל – מותרים בכהנת'. ובהמשך (עג ע"א) נאמר: 'מסייעא ליה לרב, דאמר רב יהודה אמר רב, לא הוזהרו כשירות להנשא לפסולים'.³ רש"י מפרש על אתר (ד"ה לפסולי כהונה):

1. לא אתייחס במסגרת זו לשאלה הנכבדה אם יש חובה למנות מלך או לא. כאן רק אדון במקרה שמינוי מלך עולה על הפרק – אם עליו להיות ללא פגם ייחוס.
2. ראה בכסף משנה, שאם אביו מישראל, כל שכן שמותר למנותו.
3. וכן הוא ביבמות פד ע"ב.

גר, חלל, משוחרר, שהכהנים הוזהרו על בנותיהם, והם לא הוזהרו עליהם מלישא אותן. אבל לפסולין, שהאנשים הפסולין הוזהרו עליהם מלישא אותן, כגון ממזרין או נתינים, אף הנשים הוזהרו עליהם. דהשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשים שבתורה. ואחר שלא מצאנו מי שחולק על האמור, לא נבוא לאפויי מחלוקת, ומסתבר שגם התוספתא מסכימה שלא קיימת מגבלה במלך מלהינשא לבת כהן דווקא. לא בכדי, אם כן, פרשני התוספתא לא פירשוה בדרך זו. יש בין פרשני התוספתא פירושים שונים למונח 'נשוי לכהונה'.

1. מלך אמור להיות נשוי רק לאישה המותרת לכהן

יש מי שפירש שהפסול איננו נובע מייחוס המלך עצמו, אלא מן האישה שהוא נשוי לה, ובזה הוא דומה לכהן שאסור להינשא לנשים מסוימות. והתחדש כאן שעצם נישואי מלך לאישה שהיא פסולה לכהן, מונעים את מינויו למלך. בכהן עצמו אכן מצאנו דבר דומה, בפסוק 'לא יטמא בעל בעמיו להחלו' (ויקרא כא, ד). פירש רש"י שם: 'לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעודה עמו'.⁴

בספר 'עיר בנימין'⁵ כתב שאין המלך מחזיר פילגש לאחר שנאנסה. יש להוכיח זאת מפילגשי דוד שנאנסו על ידי אבשלום, שנשארו צרורות עד יום מותן. הוא מוסיף⁶ שאין מפילגשי דוד שנאנסו ראייה לאסור על ההדיט, לפי שהנבעלות מחייבי לאווין אסורות רק לכהונה,⁷ וממילא אסורות גם למלך ואפילו כפילגשים, לפי שתנינן בתוספתא הנ"ל שאין משיאין למלך אלא מן המשיאין לכהונה, כלומר שסבר שהאסורה לכהן – אסורה גם למלך! והובאו דבריו בספר 'עיון יעקב' על 'עין יעקב'⁸ שחלק עליו, וסבר שאסורה עליו מהדין רק כאישה ולא כפילגש.⁹ מכל מקום, לדבריהם פירוש 'נשוי לכהונה' הוא לא דין בכשרות בייחוס המלך עצמו, אלא באישה או בפילגש הראויה למלך – לפי שהמלך מתחתן רק עם כשרות לכהונה, כמו כהן.¹⁰

וכבר החיד"א¹¹ דחה דבריהם, שאין דין כזה של איסור נישואין או פילגש למלך למי שאסורה לכהונה בתוספתא, לפי שהתוספתא לא מדברת על איסור על המלך לישא פסולות לכהונה, אלא על פסול שיש במלך עצמו. ובספרו 'פתח עיניים' (שם) הביא ראייה

4. ברור שאין הכהן מתחלל חילול ממש, שהרי בגמרא, קידושין עז ע"א, נאמר 'שעבר עבירה ואין מתחלל!' אלא שאסור בעבודה לשעה, עד שידינה הנאה על דעת רבים – ואז כשר לעבודה (וכמבואר בבכורות פ"ז מ"ז, ובגמרא שם מו ע"א). ואכן רש"י הנ"ל כתב שהוא רק פסול 'בעודה עמו', ואכמ"ל.

5. ס' עיר בנימין, לרבי בנימין זאב וולף, גיטין ו ע"ב, ס' קמא,

6. שלא כדברי התוספות גיטין שם.

7. לפי הרמב"ם שפסל גם בחייבי לאווין שאין בהם כריתות, וראה בשו"ע, אבה"ע סי' ו סעי' ח.

8. עיון יעקב, גיטין ו.

9. אלא שנהגו לאסור על עצמם גם כפילגש.

10. וכן כתב בסוף שו"ת מהרז"ך, בהדרן על מסכת גיטין.

11. חיד"א, פתח עיניים, גיטין שם, וסוטה, י ע"א ד"ה זכור, ובשו"ת חיים שאל, ח"א תחילת סימן צ אות א, ובקונטרס העלם דבר, אות קכב.

להתיר לו פסולות לכהונה, מדוד שנשא את בת שבע, אף שהייתה פסולה לכהונה, אם משום גרושה ואם משום אנוסה, ובכל זאת הייתה מותרת לדוד,¹² וכן הביא ראיה משלמה שנשא את נעמה העמונית אף שהייתה גיורת.

ואמנם שיטה זו טעונה ביאור, מדוע נפסל למלוכה בגלל אשתו? הדבר מובן במקרה שכהן נפסל לעבודה מצד העבירה שעבר. הראיה לכך היא שכאשר הוא שב בתשובה – הוא גם שב לעבודת הקודש. אבל להדיוט שמתמנה למלך, הרי אין כל צד עבירה בזה שנושא את הפסולות לכהונה שמותרות לו בהיתר גמור, וצ"ע.

2. אין למנות מלך אלא אם כן הוא נשוי לבת כהן

בחיבורו 'חזון יחזקאל' על התוספתא (שם ה"ב) הבין הרב יחזקאל אברמסקי שאסור למלך לשאת את מי שאינה כהנת, כנראה משום שיש בה מעלת ייחוס, וכמבואר (פסחים מט ע"א) ש'בת כהן לישראל – אין זיווג עולה יפה', אבל תלמיד חכם – כדאי שיידבק בזרעו של אהרן. אמנם הרב אברמסקי הקשה על חידושו מהלכה ב, שהמלך נושא גם ליה וישראלית ולא דווקא כהן. הוא מתרץ שהדרישה מן הכהן שיישא דווקא בת כהן אינה אלא רק בשעה שממנים אותו למלך, אבל לאחר שהעמידו אותו הוא יכול לישא איזו אישה שחפץ.¹³ אלא שיש לציין שדברי ה'חזון יחזקאל', שהעלה את רף הייחוס של אשת מי שאמור להתמנות למלך לכלל כהנת ממש, ושלכן אין למנות מלך אם הוא נשוי למי שאינה בת כהן – הם חידוש גדול, שדומה כי אין לו אח ורע!¹⁴

3. על המלך להיות ללא שום פגם בייחוסו, כדין הנישאת לכהן

מעין בראשונים שכן התייחסו לדברי התוספתא, אנו למדים שעל המלך עצמו להיות ללא פגם ייחוס. כנראה שהם הסתמכו על המונח 'משיאין לכהונה' המופיע בכמה מקומות בתלמוד המדברים על אלו שאינם פוסלים את בתם מלהנישא לכהן. מזה נוכל להבין שהבת היא אכן 'נשואה לכהונה'.

במשנה (סנהדרין פ"ד מ"ב) נאמר:

הכל כשרין לדון דיני ממונות, ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות, אלא כהנים לויים וישראלים המשיאין לכהונה.

12. כמבואר בגמ' כתובות ט ע"ב.

13. ולפי זה נדחו ראיות החיד"א הנ"ל, מדוד ומשלמה.

14. ולא עוד, אלא שאפילו כהן גדול רשאי לשאת בת ישראל שאינה בת כהן. מאידך גיסא, לדבריו, אם אדם נשוי לאלמנה שהיא בת כהן, מותר למנותו למלך, כי כך פירש את משמעות המילים 'נשוי לכהונה', בעוד שלכהן גדול אסור להנישא לאלמנה גם אם היא כהנת. אמנם אפשר לפרש שבמלך הדגש הוא על מעלה בייחוס שיש בכהנת ולא על היעדר חיסרון, כגון אלמנה כהנת האסורה לכהן גדול בגלל פגם אלמנות שבה, ולא משום שחסר בייחוסה, ולכן מותרת למלך, לפי שיש בה מעלת בת כהן. לעומת זאת, בכהן גדול – התורה פסלה מי שיש בה פגם, ולא מי שאין בה מעלת ייחוס כגון בת ישראל, ואכמ"ל. מכל מקום, זו מגבלה גדולה, שדומה כי לא מצאנו לה אח ורע.

כאן המשמעות של 'המשיאין לכהונה' היא אותם שבנותיהם כשרות לכהונה. וכפי שפירש רש"י: 'המיוחסין וראויין להשיא בנותיהם לכהונה'.¹⁵

ובגמרא (קידושין ע"ב) מובאת דעת רבי יהודה שסבר ש'בת גר זכר כבת חלל זכר'.¹⁶ והובא שם פסוק מספר יחזקאל (מד, כב) אשר מתיר אלמנה לכהן הדיוט: 'והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו'. ורבי יהודה פירש את המילים 'אלמנה מכהן יקחו' – 'מן המשיאין לכהונה יקחו', והגמרא מבארת את טעמו של ר' יהודה, שפירש את המילים 'ואלמנה מכהן יקחו' מן המשיאין לכהונה:

רבי יהודה לטעמיה דאמר בת גר זכר כבת חלל זכר. כל שאתה נושא בתו אתה נושא אלמנתו, וכל שאי אתה נושא בתו אי אתה נושא אלמנתו.

מגמרא זאת עולה שמשמעות המילים 'מן המשיאין לכהונה' היא: מי שנולדה למשיא לכהונה או שהיא אלמנתו, לאמור מי שאינו גר. בתו של גר פסולה לכהונה, לפי רבי יהודה, משום שהיא נולדה ממי שאינו משיא לכהונה, ולדידו, גם אלמנתו של גר פסולה לכהן הדיוט. לאור זאת ניתן לומר כי גם המונח בתוספתא 'נשוי לכהונה' משמעו שהמלך צריך להיוולד מן המשיא את בתו לכהונה, ואז המלך עצמו נחשב ל'נשוי לכהונה'. נראה שזו אכן דעת הגר"א שכתב בביאורו ל'שלחן ערוך' (אה"ע סי' ז ס"ק נד): 'אין מעמידין מלך אלא אם כן נשוי לכהונה, ר"ל שאם היה בת היה כשר לכך, לפי זה יש להכשיר למלכות רק את מי שאילו היה בת המיועדת להינשא לכהן היה כשר לכך, היות שנולד למי שאינו פוסל בתו לכהונה. כך גם על המלך לבוא ממי שמכשיר בתו לכהונה. וכפי שיתבאר, דין זה יכול להיות מדאורייתא או מדרבנן.

ג. 'נשוי לכהונה' - מדאורייתא או מדרבנן

המשנה (סוטה פ"ז מ"ח) מספרת שבהגיע אגריפס המלך למעמד הקהל, בקריאתו בתורה לפסוק 'לא תוכל לתת עליך איש נכרי' (דברים יז, טו), זלגו עיניו דמעות. אמרו לו: 'אל תתירא אגריפס, אחינו אתה אחינו אתה'. ושם, בגמרא (סוטה מא ע"ב) נאמר: 'תנא משמיה דרבי נתן, באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כלייה שהחניפו לו לאגריפס'.

15. ושם בגמרא סנהדרין לו ע"ב, נראה שלומדים מהפסוק שלא ממנים לסנהדרין הדנים דיני נפשות את מי שיש אפילו חשש פסול במשפחתו, לפי שמבואר במשנה קידושין פ"ד מ"ד, שכהנים נמנעו מלהינשא אלא אם כן בודקים ארבע אימהות שהן שמונה. ומוכח בקידושין עו ע"ב, שהסיבה שהכהנים לא בודקין מן הסנהדרין ולמעלה - כלומר שאם גילו שיש חבר בסנהדרין אין צורך לבדוק בייחוס הדורות שמעליו - היא משום שאין ממנים לסנהדרין אפילו מי שיש בו חשש לפגם בייחוסו, בגלל הלימוד הזה מ'ונשאו אתך' - בדומים לך'. ולפי זה, ישנה אפשרות לפרש שגם 'היה נשוי לכהונה' שבתוספתא הנ"ל, עניינו לומר שגם במלך יש לעשות בדיקה כזו ארבעה דורות אחורנית, כפי שהיו עושים עם מי שמועמדת לנישואין עם כהן. אבל מדברי הראשונים שנביא להלן מבואר שפסלו למלוכה רק מי שיש ידיעה ודאית על פגם בייחוסו.

16. כפי שהוא למד זאת בצריכותא, מבת חלל, ובת כהן גדול שבא על אלמנה, ובת מצרי ראשון, ע"ש. בהקשר זה יש לציין שאין הלכה כמותו, לפי שהגמרא, קידושין ע"ב, פסקה בדיעבד כרבי יוסי שהכשיר אפילו בת גר שנשא גיורת, ולכתחילה כרבי אליעזר בן יעקב שהכשיר מי שאביה גר אם אמה מישראל, ושלא כרבי יהודה שפסל את בתו, ע"ש.

רש"י¹⁷ מפרש 'אחינו אתה' כי אמו מישראל הייתה. התוספות ביבמות¹⁸ שואלים, לאור הגמרא ביבמות (מה ע"ב) שמי שאמו מישראל נחשב בכלל 'מקרב אחיך תשים עליך מלך' – אם אכן אגריפס כשר היה, מדוע נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה? התוספות מתרצים ואגב כך מפרשים את התוספתא:

ואף על גב דתניא בתוספתא דאין מעמידין מלך אלא מן המשיאים לכהונה, מכל מקום תימא הוא לומר דמשום איסורא דרבנן נתחייבו כליה. ואומר רבינו שמואל, דהורדוס לא נשא בת ישראל, שעשה תשובה, כדאמרין בפרק קמא דבבא בתרא (ד ע"א)...

מכאן שהתוספות פירשו את דברי התוספתא הנ"ל, שהאיסור למנות למלך מי שלא נשוי לכהונה הוא מי שאינו מיוחס, כגון שאביו גוי או עבד. עוד קבעו התוספות שהאיסור למנות מלך כזה הוא מדרבנן בלבד.¹⁹ ואילו התוספות בנדה²⁰ כתבו שמשמעות האיסור היא שאין למנות ממזר וכנראה אף חלל למלך.²¹ לכן מסתבר כי לדעת התוספות, התוספתא באה למעט ממלכות את כל מי שאילו היה בת היה נפסל לכהונה, דהיינו חלל, ממזר ובן גוי או עבד. וכן הוא דעת תוספות הרא"ש והריטב"א²² שהפסול למלוכה הוא מדרבנן וכולל בן שבויה שנחשב כחלל.

ברם, יש ראשונים שהסבירו כי לדעת התוספתא הנ"ל, פסול 'אינו נשוי לכהונה' הוא מדאורייתא. כן פירשו הרמב"ן²³ והר"ן.²⁴ לדידם, משמע מהפסוק 'מקרב אחיך תשים עליך מלך' שצריך שיהיה מן המיוחסים שבקרבתך, ויש איסור מדאורייתא למנות מלך שאינו מיוחס, ולכן 'נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה'. וכתבו הרמב"ן והר"ן הנ"ל שאיסור זה הוא מיוחד למלך ואינו קיים בשאר שררות.²⁵

ויש לברר בדעתם: האם רק מי שאביו גוי או עבד פסול למלוכה, או שלומדים מכאן לאסור את הפסול גם בשאר איסורי כהונה? הן אמת שמלשון הרב חיים בנבנישתי²⁶ משמע שייתכן שתוספתא באה להשמיענו שאין למנות למלך רק מי שנולד מגוי או עבד

17. רש"י, סוטה מא ע"ב.

18. תוספות, יבמות מה ע"ב ד"ה כיון.

19. וכן כתבו התוספות, נידה מט ע"ב ד"ה חדא; תוספות הרא"ש, קידושין סו ע"א; ריטב"א, קידושין שם. והנה התוס' סוטה מא ע"ב ד"ה אותו, סברו שיש איסור מדאורייתא למנות מלך אא"כ שני הוריו מישראל. וקשה, שהרי כדי להיות כשר לכהונה די בהורה אחד מישראל וכאמור? ותירץ בעין זוכר לחיד"א מערכת א אות עו, שאמנם התוספות בסוטה נקטו שיש דין דאורייתא המחייב ששני הוריו יהיו מישראל הנלמד מהפסוק, אולם אין לזה קשר לאיסור המובא בתוספתא הבא לאסור כל שאר פסולי כהונה, שהוא מדרבנן, וכנ"ל. ועי' עוד בדינא דחיי לרבי חיים בנבנשתי שם, ואכמ"ל.

20. תוספות, נידה שם ד"ה חדא. ואין הכרח לומר שהתוספות יבמות שם חולקים על התוספות נידה שם, אלא שמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, כי הדין בתוספות ביבמות הוא על בן גוי או עבד, והדין בתוספות נידה הוא על ממזר.

21. כן כתב בכנסת הגדולה, חו"מ סי' ז ס"ק א; דינא דחיי, לאוין רכא.

22. תוס' רא"ש וריטב"א, קידושין סו ע"א.

23. רמב"ן, יבמות מה ע"ב.

24. ר"ן, סנהדרין לו ע"ב.

25. וכן גם פירש החיד"א, עין זוכר, מערכת א אות עו; שו"ת חיים שאל, ח"א סימן פז.

26. כנסת הגדולה, שם ודינא דחיי, שם.

הבא על בת ישראל, כי הוא פגם חמור, אך שאר פסולי כהונה – לא. מנגד, ראינו בתוספות, תוס' הרא"ש והריטב"א הנ"ל, שלא חילקו בזה, ופסלו כל פסולי כהונה. ואף על פי שהם סברו שהאיסור הוא מדרבנן, מכל מקום נוכל ללמוד מדבריהם על גדר האיסור גם למי שסבר שהפסול הוא מדאורייתא.²⁷ ואכן ב'שטה מקובצת'²⁸ כותב בשם תוספות הרא"ש שממזר פסול למלוכה מהתורה מדין פסול לכהונה.²⁹

1. על הורי המלך להיות מיוחסים

הסמ"ג³⁰ החמיר בפירוש דברי התוספתא שאבי המלך צריך להיות מישראל. הסמ"ג כתב שהפסול נלמד מהפסוק 'מקרב אחיך תשים עליך מלך', לאמור מהמובחרים שבאחיך, ולא מן הפסולים לכהונה. ואמנם בשאר משרות לא מצאנו פסול כזה, שכן אם אמו מישראל – נחשב בכלל 'אחיך', אבל במלכות לא די בכך. צריך שגם אביו של המלך יהיה מישראל דווקא, ולא גר. ואכן הרמב"ן (שם) הביא שיש מפרשים שעל שני הוריו של המלך להיות ראויים להינשא לכהן, ואפשר שכוונתו לדברי הסמ"ג.³¹

ד. פסיקת הרמב"ם

הרמב"ם הביא רק את ההלכה שאמו של המלך צריכה להיות מישראל. הוא לא הזכיר את לשון התוספתא ולא את פסולי הכהונה שצינו הראשונים בהקשר למלך, כגון חלל וממזר, ואף לא את הפסול של אביו גוי או עבד. על כן שאל ה'לחם משנה':³² מדוע השמיט הרמב"ם דין זה של התוספתא שעל המלך להיות נשוי לכהונה?

1. הגמרא חלקה על התוספתא

הרדב"ז ו'שער המלך'³³ (שם) כתבו שהרמב"ם סבר שזו אמנם דעת התוספתא, אך אין כן הלכה, כי הגמרא (יבמות שם) חלקה על כך; וזו לשונה: ואף על גב דאמר מר שום תשים עליך מלך כל משימות שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך, האי כיון שאמו מישראל, מקרב אחיך קרינן ביה. נמצא שגם כאשר אביו גוי או עבד הוא נחשב בכלל 'אחיך', ולכן מבואר בגמרא (יבמות שם) שרבי מרי בר רחל שהיה בן גוי הבא על בת ישראל, התמנה על ידי רבא לפרנס

27. כמו כן, בדוגמאות שהבאנו מהגמרא בדין משיאין לכהונה, אין חילוק בין פסול כהונה אחד למשנהו.

28. שטמ"ק, כריתות כו ע"ב אות א.

29. ועי' חתם סופר, בבבא בתרא ג ע"ב, וכן בחידושי עה"ת פ' חיי שרה, מה שכתב בשם רבו ר"נ אדלר.

30. סמ"ג, לאוין רכא.

31. והעיר המהדיר על הרמב"ן, בהוצאת מכון התלמוד הישראלי השלם, שכנראה לומדים זאת מההבנה שעל המלך לבוא מהמובחרים שבאחיך, כמוכא בבבא קמא פח ע"א, ע"ש, וזה אכן כדברי הסמ"ג הנ"ל.

32. לחם משנה, הל' מלכים פ"א ה"ג.

33. רדב"ז ושער המלך, הל' מלכים פ"א ה"ד.

בבבל.³⁴ לדעת הרמב"ם יש להשוות בין מינוי מלך למינוי שאר שררות ציבוריות, ולכן מי שפסול לכהונה ראוי לשררה וכן למלכות.³⁵

2. סוגיות הגמרא חלוקות באב גוי או עבד

ועוד אפשר לומר שהרמב"ם לא פסק כתוספתא, מפני שהכשרות לכהונה של מי שאביה עבד או גוי – שנויה במחלוקת סוגיות בגמרא עצמה.³⁶ ולרמב"ם, יש שפירשו שאפילו אם אביה גוי או עבד – כשרה לכהונה, ובלבד שאמה תהיה מישראל. לכן גם מלך שאביו גוי או עבד ואמו מישראל – כשר למלכות. ולפי זה יש לומר שהוא דחה את התוספתא מן ההלכה, כי מחד גיסא סובר הרמב"ם שבן הישראלית שאביו גוי או עבד אינו פגום,³⁷ ומאידך גיסא סברה התוספתא כדעה שהוא פגום, ולכן אינו יכול להתמנות למלך.³⁸

3. הפסול במלך הוא רק בחוסר שייכות לעם ישראל דורות רבים

בספרו 'מקראי קודש'³⁹ מסביר רבי חיים אבולעפיא שהרמב"ם והתוספתא אמרו דבר אחד. הרמב"ם⁴⁰ פסק שבת גרים אסורה לכהונה, ודי בכך שאחד מהוריה מישראל כדי

34. והם סברו שדעת הרמב"ם היא לאסור לכהונה בת גוי או עבד שאמה מישראל, שלא כבית יוסף והגר"א.
35. והערוך לנר, יבמות מה ע"ב בד"ה כיון, בא"ד וכו', כתב, שהתוספתא לא כהלכתא כי ממזר כשר לדון דיני ממונות, ע"ש; וכן כתב באבן האזל, הל' מלכים פ"א ה"ג.
36. ואף על פי שלעיל ראינו שגמרא מפורשת היא שגוי או עבד הבא על בת ישראל הרי שהוולד פגום לכהונה, מצאנו פוסקים שלא הכריעו כגמרא זו. כך הרי"ף, יבמות טו ע"א מדפי הרי"ף, פסק: 'ואנן מספקא לן אי הוי פגום אי לא, מדחזינן לגמרא בתר שקלא וטריא דפסק והלכתא עובד כוכבים ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר, ולא אמר והלכתא הולד פגום'. והסביר הנימוקי יוסף על אתר, שאף שיש קל וחומר, בכל זאת אין להשוות אלמנה לכהן גדול שבנה פגום, לגוי או לעבד שבא על בת ישראל, כי אע"פ שהיא מתחללת בביאה זו, אין הוולד מתחלל, דרחמנא אפקריה לזרעא דעובד כוכבים וכביאת בהמה חשיב, והוולד נגרר אחרי האם וכאילו כולו ישראל, דבן בנך הבא מן העובד כוכבים קרוי בנך. והביא הב"ח, אה"ע סי' ז, בשם המהרש"ל בתשובה סי' יז, שלכן יש לפסוק למעשה שבת גוי או עבד הבאים על בת ישראל פגומה מלהינשא לכהן רק לכתחילה, אבל אם נישאת לא תצא. וכן פסקו הבית שמואל וחלקת מחוקק שם.
37. הרמב"ם, הל' איסורי ביאה פט"ו ה"ג, כתב ש'עכו"ם ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר'. הבית יוסף, אבה"ע סי' ד, הסביר לדעתו שכיוון שסתם וכתב 'הולד כשר', משמע דפשיטא ליה שאינו פגום. וכן מבאר הגר"א, אה"ע סי' ז ס"ק נד, לדעת הרמב"ם והמג"מ שהוולד כשר גם לכהונה. וע"ע ערוך לנר, יבמות מה ע"א ד"ה שהוולד פגום לכהונה.
38. תירוץ זה נכון, רק אם נאמר שכל מה שבאה התוספתא לחדש הוא דווקא פסול הכהונה המסוים של אביו גוי או עבד שיש בו גנות גדולה במיוחד. וכיוון שלדעה זו הרמב"ם פסק כסוגיה הסוברת שגם בכהונה עצמה לא קיים פסול זה, ממילא התוספתא דחויה מן ההלכה. ועי' בס' 'גזע ישי', מערכת אות גימ"ל, לרבי יהודה שמואל אשכנזי שרק נקבה פסולה לכהונה אם אביה גוי או עבד, ולעומת זאת בזכר אין משמעות פגם (שכן בכל מקרה אינו כהן). אם כן, מלך זכר שאביו גוי או עבד אכן כשר למלכות, ואין סתירה בין התוספתא לרמב"ם. ולדעתו יש לומר שהפסול בתוספתא מתייחס למלכה, וכדעת אלו הסוברים שנקבה כשרה למלכות אם זו עברה אליה בירושה. ועדיין צ"ע מדוע לא הזכיר הרמב"ם דין זה.
39. מקראי קודש, הל' סנהדרין פ"ב. וכן כתב גם בברכי יוסף, חו"מ סי' ז; וכ"כ הרב שמואל דיקמן, בהערת המהדיר על הרמב"ם יבמות מה ע"א, הוצאת מכון התלמוד הישראלי השלם, הערה 383; והוסיף שהרמב"ם סבר שדברי התוספתא הנ"ל הם לאו דווקא במלך אלא גם בשאר שררות הנלמדות ממלך. ובזה תירץ את קושייתו של רבי חיים בנבנשתי – מאי רבותיה דמלך (המוזכר בתוספתא) משאר שררות? וענה בכנסת הגדולה, חו"מ סי' ז ס"ק א, ובדינא דחיי, לאוין רכא, כמה תירוצים שיש בהם תוספת פסול במלך על פני שאר משרות, המבוססים על ההנחה שבשאר משרות אין צורך בנשוי

להכשירה לכהונה. לדבריו זוהי גם משמעות התוספתא – שמלך כשר אם אחד מהוריו משיא לכהונה, אך אם הוא בן גרים, הוא אינו יכול להתמנות למלך, כפי שבת גרים אינה יכולה להינשא לכהן.⁴¹

אלא שיש לשאול: מדוע תלתה התוספתא דין מלך בדין הכהונה? ייתכן שהתוספתא באה בעיקר ללמדנו את גדר הלימוד מהפסוק 'מקרב אחיך תשים עליך מלך', שהמלך אמור לבוא 'מהמובחרים באחיך'. אם כן ברור שאפילו אם רק אחד מהוריו מישראל, בנם כשר למלכות, כי הוא נחשב לכשר לכהונה, כלומר המיוחס ביותר שיש, שכן בת הכשרה להינשא לכהן היא המיוחסת ביותר, ואין בה שום פגם ייחוס.

אבל עדיין קשה, מדוע לא השמיענו הרמב"ם את פסולם למלכות של שאר הפסולים לכהונה, כגון חלל⁴² או ממזר⁴³ שפסול אפילו לקהל ישראל וכל שכן לכהונה? והרי פגם ייחוסו של הממזר גדול יותר מפגמו של הנולד לגרים?

נראה שיש להסביר אחרת את דברי הרמב"ם, באופן שיתאימו לתוספתא. לפי הרמב"ם יש לומר שהתוספתא באה למעט ממלכות (ומשאר משרות⁴⁴) רק מי ששני הוריו גרים, כיוון שהוא אינו מהמיוחסים בישראל.⁴⁵ בדרך כלל המיוחסים שבאחיך' אכן משמעו מי שאין בו חיסרון בייחוס, אבל במלך, המשמעות של 'מקרב אחיך' באה למעט רק מי שבא מגר וגירות, שהחיסרון בו הוא בכך שאינו מתייחס לישראל. דין 'נשוי לכהונה' שבתוספתא לא בא למעט שאר פסולים שיש בהם פגם, כגון ממזר הפסול לקהל וחלל הפסול לכהונה (או מי שאביו גוי או עבד, שלפי חלק מהפוסקים בתו נפסלת לכהונה), כי במלך הפסולים הנ"ל לא נחשבים לחיסרון, ולכן לא הזכירם הרמב"ם. **הפסול במלך הוא רק מצד חוסר שייכות שלמה לעם ישראל**, ובזה מתחדש דגם אחר של 'משיאים לכהונה' שהוא מיוחד למלך. כיוון שהמלך ונושאי שאר משרות מייצגים את כלל ישראל והם מנהיגים בישראל לכן רק מי שהוא משויך ומיוחס לעם ישראל יכול למלא תפקידים אלו.

לכהונה ע"ש. ורבי חיים בנבנשתי עצמו כתב שאי אפשר לומר כך בדעת רמב"ם, לפי שהרמב"ם השווה בין מלך לבין שאר משרות. ברם לפי הסבר זה מיושבים דברי הרמב"ם, כי אכן אין רבותא במלך על פני שאר משרות. ואם כי התוספתא דיברה על מלך, הרי זה משום שהוא מקור הדין, אבל באמת ה"ה לשאר משרות הנלמדות ממנו.

40. רמב"ם, הל' איסורי ביאה פי"ט הי"ב.

41. במצב כזה, אכן בתם פסולה לכהונה לפי רבי אליעזר בן יעקב, שהגמרא בקידושין, ע"ב, פסקה לכתחילה כדעתו.

42. רבי חיים בנבנשתי, בכנסת הגדולה, שם, ובדינא דחיי, שם, הציע כאפשרות לפירוש דברי התוספתא שדין 'נשוי לכהונה' בא לאפוקי חלל, ושלכן נקטה התוספתא בלשון 'פסול לכהונה'.

43. כך כתבו התוספות בניה, מט ע"ב ד"ה חדא: 'והא דתניא בתוספתא אין מעמידין מלך אלא מן המשיאין לכהונה, היינו מדרבנן. דמדאורייתא, אפילו ממזר חשיב מקרב אחיך'. ורואים מדבריהם ש'נשוי לכהונה' אכן בא למעט ממזר מהיות מלך מק"ו.

44. וכדברי הרב דיקמן הנ"ל.

45. וכך הציע רבי חיים בנבנשתי כאפשרות לפרש את דברי התוספתא, אבל במלך בלבד ולא בשאר משרות. וכתב שדבר זה אי אפשר לאמרו ברמב"ם, שכן הרמב"ם השווה מלך לשאר משרות, וכאמור.